

بیانیه تحلیلی
«ادبیات نوسازی در ایران»

نقش ادبیات نوسازی در توفیق آن

The width of alley cannot be an attribute of deterioration's Singly. Udlajan neighbourhood, Tehran, Photo: Sepehr Zhand, 2010.

عرض معبر به تنهایی هرگز نمی تواند شاخص فرسودگی باشد. محله عودلاجان تهران، عکس: سپهر ژند، ۱۳۸۹.

سید امیر منصوری
استادیار دانشکده معماری،
پردیس هنرهای زیبا،
دانشگاه تهران

amansoor@ut.ac.ir

و بعداً تکثیر آن در همه استان‌ها، پاسخی به چالش‌های اجرایی طرح‌های نوسازی مورد نظر شرکت بود. تعریف شاخص‌های فرسودگی، تعیین اسامی و عناوین مختلف برای انواع بافت‌های مشکل‌دار، تعیین ۷۷ هزار هکتار محدوده فرسوده در شهرهای مختلف کشور، تهیه طرح‌های مختلف مداخله و نوسازی بافت‌های فرسوده از جمله اقداماتی بود که تا دوره اخیر در شرکت عمران و بهسازی دنیال شد. مدیریت فعلی شرکت عمران و بهسازی با آسیب‌شناسی روند نوسازی در ایران اقدامات مختلفی را برای اصلاح راهبردهای جاری پیش رو قرار داد که انجام پژوهش‌های کاربردی با همکاری متخصصان این حوزه در عناوین جاری و مبتلا به کشور از جمله آنهاست.

ویژه‌نامه حاضر با موضوع "بررسی نقش ادبیات نوسازی در ایران" به واکاوی نسبت میان مفاهیم و اصطلاحات نوسازی با اقدامات پیش رو پرداخت که دستاوردهای جالبی را عرضه می‌کند.

مسئله پژوهش

تفاوت در فهم فرسودگی و نوسازی موجب حرکت در مسیرهای مختلف و تفاوت سیاست‌گذاری و مدیریت می‌شود. اصطلاحات زیادی در حوزه نوسازی شهری رایج است که مفهوم آنها دارای ابهاماتی است که اجازه نمی‌دهد اقدامات نوسازی شهری قالب مشخصی داشته باشد.

در اصل لازم است میان اصطلاحات و تعاریف حوزه نوسازی و رویکردهای اتخاذ شده رابطه‌ای وجود داشته باشد. در کشورهای خارجی که منشأ وضع اصطلاحات متفاوت هستند، اسامی و اصطلاحات ناظر بر رویکردها هستند و تحول اسامی، تحول در شیوه و برنامه را سبب می‌شود ولی در ایران اغلب اصطلاحات پس از نوسازی برای وصف

نوسازی در ایران، مفهومی جدید است. قدیمی‌ترین اقدامات مدیریت شهری در این زمینه به تأسیس سازمان نوسازی در تهران در بیش از چهار دهه قبل بازمی‌گردد که هدف از آن لوکس‌گرایی و مدرنیزاسیون شهر از طریق حذف زواید و ناهنجاری‌ها از چهره شهر بود. کارنامه سازمان تا دهه ۸۰ نیز حاکی از همین رویکرد است.

سازمان عمران و بهسازی شهری، در دهه ۷۰ از سوی دولت تأسیس شد تا به حکم قانون برنامه دوم توسعه، به نوسازی بافت‌های فرسوده شهرهای مختلف کشور، طی ۱۰ سال اقدام کند!

نخستین اقدامات علمی و حرفه‌ای در زمینه نوسازی بافت فرسوده شهری، مربوط به قراردادی است که جهاددانشگاهی دانشکده هنرهای زیبا در ۱۳۶۰ تحت عنوان "احیای بافت قدیم کرمان" با شهرداری کرمان منعقد کرد. به دلیل فقدان سابقه مداخله در بافت‌های تاریخی یا فرسوده، قرارداد همسان برای این هدف وجود نداشت. معاون وقت شهرسازی و معماری وزارت مسکن در ابلاغ استعلام استانداری کرمان برای تعیین تکلیف قرارداد پیشنهادی جهاد نوشته بود: "اقدام در حد بدنه کوچه‌های فرعی بلا مانع است" و بیش از آن را به طرح جامع شهر واگذار کرده بود؛ همان طرحی که پل سواره روی پیشنهادی آن روی میدان تاریخی مشتاقیه و خیابان جدید به موازات محور اصلی شریعتی، اعتراض مسئولان وقت را نسبت به حفظ آثار تاریخی برانگیخته بود. این قرارداد در استان منعقد شد و اولین گام در راه نوسازی شهری در ایران برداشته شد. پس از آن مدیریت‌های مختلفی در وزارت مسکن ایجاد شد که نهایتاً به تشکیل شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری در ۱۳۷۶ منجر شد که کلیه فعالیت‌های نوسازی شهری را ذیل مدیریت واحد تعریف کرد.

تشکیل شرکت‌های عمران و مسکن‌سازان ابتدا به صورت محدود در چند منطقه کشور

The conservation approach has forced needy habitans to migrate to other neighborhoods, Uromieh deteriorated fabric, Iran. Source: Archive of Tarh-o-amayesh consultant engineers, 2013.

رویکرد مرمتی باعث فراری دادن ساکنان فقیر به سمت محله های دیگر شده است، بافت فرسوده ارومیه. مأخذ: آرشیو مهندسی مشاور طرح و آمایش، ۱۳۹۲.

«پهنه های شهری جامانده» جایگزین «بافت های فرسوده شهری» شده است. پهنه های جامانده دارای یک، چند یا تمامی نمودهای جاماندگی یعنی ناهنجاری های اجتماعی، عقب ماندگی فرهنگی، بحران روانی، ذهنی، نارسایی های تنائی، ناسازگاری کارکردی، نزول ارزش های اقتصادی، نبود خدمات شهری روزآمد، آلودگی های محیطی، دشواری های حرکتی و کاهش منزلت اجتماعی است. این در حالی است که در حال حاضر ساده سازی سهل انگارانه موضوع باعث عدم شناخت درست از مسئله و در نتیجه شکست اقدام برای معاصر سازی پهنه های شهری جامانده و تأخیر عدالت شده است. جاماندگی ناشی از چگونگی پیوست با گسست از زمان است. معاصر سازی با اصالت بخشیدن به انسان به عنوان معیار سنجش همه چیز، شهر را موضوع تغییر برای «آنچه باید باشد» قرار می دهد در حالی که در رویکردهای نوسازی، بهسازی، بازسازی و مرمت بدون در نظر گرفتن انسان، به زندگی او وارد شده و آن را بی خواست وی تغییر می دهیم.

● مقاله «رویکردهای نوسازی در واژه های تخصصی»، ریشه مشکل بافت های فرسوده و دلیل به نتیجه نرسیدن اقدامات را در عدم وجود واژگان تخصصی می داند. در این مقاله ضمن تأکید بر لزوم توجه صحیح و همه جانبه به روش های مداخله در بافت های شهری بر وحدت رویه در به کارگیری اصطلاحات فنی ناظر بر این روش ها برای تدقیق تجربیات تأکید می شود. در زبان فارسی اصطلاحات به صورت عام و کلی استفاده می شود، اما در ادبیات تخصصی کشورهای صنعتی چنین وضعی دیده نمی شود.

اصطلاحاتی نظیر حفاظت، بازسازی، معاصر سازی و بهسازی توسط متخصصان مختلف ایرانی به صورت متفاوت برگردانده شده است. این مقایسه نشان دهنده نبود زبان مشترک برای مداخله در بافت های شهری است که تأثیر آن در روند مداخله در این بافت ها مشاهده می شود. بازآفرینی شهری و نوزایی شهری رویکردهای معاصر مداخله در بافت های شهری هستند که با نگاهی فراگیر برخوردی همه جانبه در زمینه بافت های فرسوده دارند. این دو رویکرد با اهدافی مشترک به خصوص توسعه پایدار، به روزترین روش های مداخله هستند که تأمین مسکن جدید، سرزندگی، مدیریت بهتر شهر و تقلیل آلودگی ها از جمله اهداف آنهاست.

اقدامات گذشته به کار گرفته می شود.

همچنین تعریف اشتباه از فرسودگی و شاخص های آن در ادبیات نوسازی ایران به عدم تحقق نوسازی شهری دامن زده است. شاخص هایی که توسط شورای عالی شهرسازی و معماری (مصوبه مورخ ۱۶/۳/۸۴) جهت شناسایی بافت های فرسوده تعریف شد (ریزدانگی، ناپایداری و نفوذناپذیری) ضمن آنکه فقط به کالبد نظر دارد، از اقلان علمی و حرفه ای لازم برخوردار نیستند. هرگونه بنا و بافت ناپایدار با هر اندازه و هر عرض معبر به دلیل فقدان ایمنی قطعاً فرسوده است. در مقابل بافت شکل گرفته از بناهای کوچک الزاماً فرسوده نیست. عرض معبر الزاماً شاخص فرسودگی نیست.

مشکلات موجود در روند نوسازی شهری در ایران لزوم بازنگری در ادبیات تخصصی این حوزه را بیش از پیش آشکار می کند. این موضوع با متخصصان در میان گذارده شد. حاصل این کارویژه نامه ای است که پیش رو دارید. مهم ترین دستاورد این پژوهش تأکید بر اهمیت و ارزش های کارکردی واژگان و اصطلاحات است. در واقع تغییر ادبیات و واژگان امری کاربردی است نه صرفاً علمی یا تزئینی.

یافته های پژوهش

● مقاله «نوسازی فرایند نوسازی شهری» عدم توجه به تجارب کشورهای توسعه یافته را موجب اتخاذ رویکردهای غلط در روند نوسازی شهری می داند. این مقاله بازنگری در مفهوم نوسازی شهری در قالب یک «برنامه توسعه پایدار» و با «رویکردهای نوین» را امری ضروری برای بهره گیری حداکثری از سرمایه های انسانی، مالی و فنی می داند. پایداری و تاب آوری، حق به شهر و حقوق شهروندی و تأمین نیازهای ماهوی و ادواری اصولی هستند که بهسازی و نوسازی شهری را با مفاهیم روزآمد آن عجین می کند. دستیابی به یک شهر پایدار، دگرگشت، تاب آور، با هویت، ایمن و سالم و در نهایت یک شهر امروزی از نتایج بازنگری در مفهوم نوسازی شهری است.

● مقاله «جاماندگی ضرورت نیست، تأخیر عدالت است» است یکی از دلایل به نتیجه نرسیدن معاصر سازی بافت ها را طرح نادرست مسئله می داند. در این مقاله اصطلاح

The aim of establishment of renovation organization 4 decades ago was removing the maladaptive and superfluous elements of cityscape. Joobare area, Isfahan, 2013.
Photo: Seyed Amir Mansouri, 2013.

هدف تأسیس سازمان نوسازی در چهار دهه پیش، تنها حذف زواید و ناهنجاری‌ها از چهره شهر بوده است، نوسازی محله جوباره اصفهان، عکس: سیدامیر منصوری، ۱۳۹۱.

و فیزیکی شهر انجامید در حالی که توسعه پایدار توسعه‌ای فرایند محور، سیستماتیک و ناشی از مشارکت همه‌جانبه و همگام کلیه بخش‌هاست. این مقاله با توصیف تحولات صورت‌گرفته در روند و برنامه‌های نوسازی اذعان می‌کند که علی‌رغم تغییر محتوا، عنوان روش‌های مداخله همچنان نام‌هایی است که در ابتدا و براساس رویکرد کالبدمحور به فعالیت‌های نوسازی داده شده است.

● میزگرد، وجود انحراف در روند نوسازی شهری (نگاه کالبدمحور) را در ادامه نقص در ادبیات موضوع می‌شمارد و دو سؤال را ارایه می‌کند: آیا مدیران و تصمیم‌گیران به این نقص واقف نیستند؟ یا آن را تأثیرگذار نمی‌دانند؟

نبود ادبیات مدون نوسازی، متناسب با درک از موضوع، عدم توجه به سیاست‌ها و برنامه‌ها برای کاربرد واژگان، عدم توجه به بسترهای فرهنگی برای تبیین اصطلاحات، توجه به قلمروهای موضوعی و انتخاب ادبیات با توجه به عرصه‌های مداخله، توجه به ترجمان واژگان و بار معنایی متفاوت آنها در کشورهای مختلف، نبود مبانی نظری درست در حوزه نوسازی برای تعریف واژگان، وجود تشکیلات بخشی در حوزه نوسازی و در نتیجه تولید ادبیات در حوزه‌های مختلف و تداخل آنها با یکدیگر، نیاز به یک سند یا وفاق ملی برای تعریف درست اصطلاحات، تفاوت بار معنایی اصطلاحات (به خصوص بار منفی) و تأثیری که بر روند مداخله می‌گذارند، نبود برنامه مشخص برای ایجاد ضرورت تغییر واژگان، محافظه‌کاری ناشی از نفوذ به قلمروی دیگران و نبود استراتژی مشخص، توجه به ابعاد مختلف موضوع در تعریف واژگان و رویکرد پروژه محور مدیران شهری در دوره کوتاه مدیریت از مواردی بود که حاضران میزگرد به آنها اشاره کردند.

نکته مشترک میان نظرات شرکت‌کنندگان نقص اقدامات مختلف نوسازی در تناسب با نیاز هر بخش بود که بیان آن در حکم تحلیل شیوه‌های نوسازی است. برای دستیابی به تفاهم نظری در تحلیل سابقه نوسازی، شرکت‌کنندگان ناگزیر از شرح عدم انطباق اقدامات با ضرورت‌های گوناگون هر گروه از بافت‌های فرسوده بودند. هدفی که در صورت نامگذاری صحیح و رسا می‌توانست سرعت تفاهم میان سیاست‌گذاران و مجریان را افزایش دهد.

● مقاله «دگرگونی رویکردهای نوسازی فرانسه» مفهوم ابتدایی نوسازی شهری در فرانسه که به معنای تخریب کامل و یا بخش قابل توجهی از بناهای فرسوده از طریق حذف گذشته و مدرن کردن بناها بود را شرح می‌دهد. این نگاه به دو مفهوم بسیار متفاوت نوسازی اشاره دارد: بازگرداندن به حالت اولیه و از نو ساختن (مدرن کردن). سه دوره تاریخی تحول سیاست‌های نوسازی فرانسه شامل نوسازی -تخریب در دوره امپراتوری با تخریب ساختمان‌های فرسوده و احداث ساختمان‌های جدید استیجاری برای فقرا، انتقال ساکنین به مجتمع‌های بزرگ مسکونی اجتماعی در دهه ۱۹۶۰ با شدت گرفتن تخریب‌ها، در دوره سوم از ۲۰۰۳ ادامه سیاست تخریب، از طریق تخریب مجتمع‌های مسکونی ساخته شده دوره قبل با هدف پراکنده کردن ساکنین. بخش دوم مقاله به تشریح رویکردهای «مرمت» و «باززنده‌سازی» می‌پردازد. رویکرد مرمتی امکان بازسازی و مدرن کردن بناهای فرسوده را فراهم کرد، اما باعث فراری دادن ساکنان فقیر به سمت محله‌های دیگر شد. رویکرد باززنده‌سازی «بهبود وضعیت خانه‌ها همراه با کمک‌های مالی دولتی به بخشی از ساکنین فقیر امکان زندگی و ماندن در محله خودشان را داد. رویکردها و اقدامات مختلف نوسازی که برای توصیف هر یک واژه‌ای جداگانه برگزیده شده، در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی متفاوت، تأثیرات گوناگونی داشته است. نتیجه آنکه اگرچه همه اقدامات ذیل نوسازی تعریف می‌شوند اما ماهیت و نتایج متفاوت آنها بایستی در هنگام برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مدنظر باشد.

● مقاله «تحولات مفهوم نوسازی در دگرگونی رویکردهای مداخله در شهر» با مروری بر سیر تحول تاریخی مفاهیم نوسازی در دنیا از دوران انقلاب صنعتی تا دوران معاصر، سطوح مختلف مداخله را به واسطه دگرگونی در مفهوم و محتوا مورد توجه قرار داده است. در این مقاله بازخوانی مفهوم نوسازی، بازآفرینی و بهسازی شهری و سیر تحول مرمت شهری در دوره‌های مختلف بررسی شده است. مسیر مداخله در بافت‌های شهری نشان می‌دهد این مداخلات از نگرش کالبدی صرف به نگرش انسان‌محور و رویکرد بازآفرینی مبتنی مداخله در بافت‌های شهری بر گروه‌های اجتماعی تغییر جهت داده است. بی‌توجهی به ساختار کالبدی کهن و عدم شناخت مردم به توسعه کالبدی

The Indidan Inn, Kerman, Iran,
Photo: Sepehr Zhand, 2010.

کاروانسرای هندی‌ها، کرمان.
عکس: سپهرزند، ۱۳۸۹.

language is general and literary and the technical and functional issues were less involved in their ratification.

- Renewal approaches alteration in different periods were to promote the human in their activities' process.
- The short-term management approaches are compatible with the physical-oriented renewal which leads to the definition of small projects.
- Sectoral viewpoint in the field of renewal and it's outspread activities in different organization cause several divers approaches definition and remaining in general literary terms.

Conclusion

1. A unique management proceeding with the urban renewal authorities' participation is necessary to define different renewal approaches and their appropriate appellation.
2. Renovation procedures must be promoted from physical-oriented to human-oriented, society-oriented and developer.
3. The interface of different organization managements related to renewal with the planners' procedures is the renewal terms which their technical, nonliterary and non-general utilization is necessary for renewal success.
4. The new renewal definitions with the new appellation provide the context to accept changes in project-oriented renewal process.

جمع‌بندی (مسائل)

- ارزیابی نتایج نوسازی شهری در ایران از انحراف در روند نوسازی به سوی رویکرد کالبدمحور حکایت می‌کند.
- علی‌رغم رشد مفاهیم نوسازی، واژگان نوسازی شهری در ایران ترجمه اصطلاحات قدیمی کشورهای صنعتی خارجی است که به رغم تغییر در مبدأ، در ایران هنوز ثابت مانده است.
- واژگان مناسب با مفهوم بر روند نوسازی شهری تأثیر مستقیم می‌گذارد.
- تجربیات فرانسه از تحول روش‌های نوسازی شهری و طی روندی تکاملی از دیدگاه‌های کالبدمحور تا انسان محور حکایت می‌کند.
- اصطلاحات رسمی نوسازی در ایران ناظر بر وجه کالبدی هستند.
- اصطلاحات نوسازی همراه با ارتقاء دیدگاه‌ها به محتوای آن تغییر کرده و از واژه‌هایی براساس تغییرات کالبدی به نام‌هایی حاوی آرزوهای اجتماعی بدل شده است.
- تلاش‌های متفکران ایرانی برای توصیف ضرورت‌های اجتماعی-اقتصادی در برنامه‌های نوسازی ایران حاکی از عدم کفایت اصطلاحات جاری برای رویکردهای آنان است.
- اصطلاحات نوسازی در زبان فارسی، عام و ادبی است و صبغه فنی و کاربردی در وضع آنها کمتر دخالت داشته است.
- دگرگونی رویکردهای نوسازی در دوره‌های مختلف به سوی ارتقای انسان در روند فعالیت‌های آن بوده است.
- رویکرد مدیریت‌های شهری کوتاه‌مدت با قبول نوسازی کالبدمحور که به تعریف پروژه‌های کوچک می‌انجامد سازگار است.
- بخشی‌نگری در حوزه نوسازی و پخش بودن فعالیت‌های آن در سازمان‌های مختلف موجب تعریف رویکردهای گوناگون به نوسازی و در نتیجه عدم خروج از واژگان عام ادبی در این عرصه می‌شود.

نتیجه‌گیری

۱. برای تعریف رویه‌های مختلف نوسازی و نام‌گذاری مناسب آنها، اقدام مدیریت واحد با مشارکت دست‌اندرکاران نوسازی شهری ضروری است.
۲. روش‌های نوسازی باید از کالبدمحوری به انسان‌محور، جامعه‌گرا و توسعه‌گرا ارتقا پیدا کند.
۳. فصل مشترک فهم مدیران دستگاه‌های مختلف مرتبط با نوسازی از رویه‌های مورد نظر برنامه‌ریزان، واژه‌های نوسازی است که به کارگیری فنی و غیرادبی و غیرعامیانه آنها برای کسب موفقیت در نوسازی ضروری است.
۴. تعاریف نوین از نوسازی همراه با نامگذاری جدید برای اقسام آن، زمینه را برای قبول تغییر در فرایند نوسازی پروژه محور آماده می‌سازد.

Analytical Statement of the Specified Issue

The Role of Renovation Literature in its Success

Seyed Amir Mansouri, Ph.D in Urban Studies with Landscape Proficiency, Assistant Professor, University of Tehran, Iran
Seyedamir.mansouri@gmail.com

Renovation in Iran is a new term. The oldest urban management's proceedings in this context returns to the establishment of renovation organization in Tehran about four decades ago with the aim of modernization and Luxury-oriented the city with removing the maladaptive and superfluous elements of cityscape. The organization log until 80th decade indicates this approach. Urban development and revitalization organization in 70th decade was established by the government to renovate the various cities' deteriorated fabric in 10 years. The definition of deterioration, designation different titles for all kinds of Problematic fabrics, determination the 77thousands acre deteriorated district in various cities, preparation different intervention and renovation plans for deteriorated fabric were the proceedings followed by Urban development and revitalization organization. The applied researches in prevalent terms and titles by professionals' collaboration are some of

different proceedings done by the current organization management to modify the current strategies. Differences in comprehension the deterioration and renovation vary their policies and managements. Several terms are prevalent in urban renovation that their concepts have ambiguities and prevent the urban renovation's proceedings to have a Specified format. The existing problems in renovation process in Iran indicate the necessity of review the terminology of this field. This issue has been consulted with professionals. The outcome is the ahead specified issues. The most significant Achievement is the emphasis on importance of terms and titles' functional values. In fact the change of the literature and terminology is an applied action not scientific or decorative.

Pluralization

- Evaluation the results of urban renewal in Iran represent the deviations in renovation process to a physical-oriented approach.
- Despite the notion of renewal concepts the urban renovation terms in Iran are the translation of old terms in industrial countries which has been firm despite the alteration in their source.
- Appropriate terms have direct impact on urban renovation process.
- The French urban renewal experiences represent an evaluated process from physical-oriented to human-oriented approaches.
- Renewal terms with the promotion of the approaches to their content, from terms based on physical alters has been changed to titles based on social desires.
- The Iranian scientists' efforts to describe the social and economical necessities in Iran renewal plan indicate the inadequacy of current terms of their approaches.
- The terms of renovation in Persian